

הלכות נתינת מעשר ראשון ומעשר עני¹

שנת תשע"ד היא השנה השישית ממחזור השמיטה ועל כן היא שנת מעשר עני. בשנה זו מפרישים מעשר עני במקום מעשר שני, מלבד ההפרשות הנהוגות בכל שנה (תרומה, מעשר ראשון ותרומת מעשר), כפי שיתבאר להלן.

לגבי הקביעה של שנת המעשר², יש להבחין בין שלושה סוגי צמחים:

1. ירקות 2. פירות האילן 3. תבואה וקטניות.

1. בירקות - השלב הקובע את שנת המעשר הוא הלגיטה והתאריך הקובע הוא **א בתשרי**. לכן, ירק שנלקט לפני א בתשרי משתייך ל'שנת המעשר' הקודמת, ואם נלקט לאחר א בתשרי הוא משתייך לשנה שלאחריו.

2. בפירות האילן - השלב הקובע את שנת המעשר הוא החנטה והתאריך שבו מתחילה השנה לעניין זה הוא **טו בשבט**. לכן, פרי שחנט לפני טו בשבט, משתייך לשנה הקודמת ואם חנט לאחר טו בשבט - הוא משתייך לשנה שלאחר תאריך זה.

3. בתבואה וקטניות - השלב הקובע את שנת המעשר הוא תחילת תהליך ההבשלה של התבואה, תקופה המכונה 'עונת המעשרות'. התאריך שקובע את שנת המעשר של התבואה הוא **א בתשרי**, לכן תבואה שהגיעה ל'עונת המעשרות' לפני א בתשרי - משתייכת לשנה הקודמת ותבואה שהגיעה ל'עונת המעשרות' לאחר א בתשרי, משתייכת לשנה שלאחר תאריך זה. דין קטניות כדין תבואה³.

א. מצוות תרומות ומעשרות מחולקת לשני חלקים:

1. ההפרשה עצמה וקריאת השם.

2. נתינת המעשרות.

על ידי ההפרשה וקריאת השם (אמירת הנוסח) מפקיעים את 'איסור הטבל' והתבואה, הפירות והירקות (להלן: "היבול") מותרים באכילה. לאחר מכן, עדיין נותרת חובה לקיים את החלק השני: נתינת המעשרות.

ב. תרומה גדולה ותרומת מעשר אינן ניתנות לכוהן, כי בזמן הזה אין לו אפשרות ליהנות מהן, היות שהכול בחזקת 'טמאי מתים'. את מצוות נתינת התרומות לכוהנים אפשר לקיים רק בשמן זית כיוון שהכוהנים יכולים להשתמש בו להדלקת נרות.

ג. צריך לתת מעשר ראשון ללוי גם בזמן הזה ואין צורך לחפש לוי 'מיוחס' לשם כך, אלא מותר לתת לכל מי שמוחזק כלוי⁴.

1 מאמר זה נערך על פי חוברת "הלכות הארץ- קיצור הלכות תרומות ומעשרות" בהוצאת מכון "התורה והארץ" וצורפו בו כמה תוספות.

2 רמב"ם, הלכות מע"ש פ"א ה"ב.

3 רמב"ם, הלכות מע"ש פ"א ה"ב. "התורה והארץ ג", עמודים 107-118.

4 שו"ע, יו"ד סי' שלא סעי' יט, וכן רמ"א שם; ומפורש שלדעת השו"ע נותן מעשר ראשון גם בזמן הזה, (שו"ע, שם סעי' נב). ואין מערערים על חזקתם של הלויים ואי אפשר להיפטר בטענה של 'המוציא מחברו עליו הראיה'; ע"י במאמרו של הרה"ג חיים דוד הלוי: 'מעמד הכהנים והלויים בזמן הזה', "התורה והארץ ד", עמ' 266-274. אף החזו"א (שביעית סי' ה ס"ק יב) לא פטר מחמת טענה זו, אלא בגלל שחשש שמא לויים שאינם מהוגנים 'תייחסו' כלויים שלא כדון.

ד. אם היבול אינו טבל וודאי, אלא יש ספק אם חייב בתרומות ומעשרות - יש להפריש תרומות ומעשרות לפני האכילה, כדי שהם לא יהיו אסורים באיסור טבל, אך אין חיוב לתת את המעשר ללוי.⁵

ה. **בשנים ג', ו' (שנת תשע"ד היא שנה ו' לשמיטה)** יש להפריש מעשר עני מן היבול, וחייבים לתת אותו לכל עני שיבחר. יבול שקראו לו שם מעשר עני אך לא נתנו אותו לעניים, האוכל אותם גוזל את העניים, שהרי אוכל פירות השייכים להם.

ו. דיני נתינת מעשר עני חמורים יותר מנתינת מעשר ראשון, **ויש לתת מעשר עני גם במצב של ספק**,⁶ כאשר יש 'חזקת חיוב', זאת אומרת שיסוד החיוב של מעשר עני מבורר ואינו מוטל בספק.⁷ להלן כמה דוגמאות שבהן יסוד החיוב של מעשר עני מבורר ולכן חייב, וכמה דוגמאות אחרות שבהן פטורים מהנתינה.

1. הקונה בשווקים שאין מצויה בהם מערכת פיקוח של כשרות, צריך להפריש ולתת מעשר עני, אף שאין לברך על ההפרשה מחמת הספק.⁸

הקונה בשווקים שהפרישו מהם תרו"מ, אף שידוע לו שהמשגיחים אינם נותנים את המעשר עני לעניים, אלא הוא מעורב בתוך כל היבול ואין ידוע היכן נמצא - פטור מנתינת מעשר עני. זאת, משום שקיים ספק אם יש ביבול שהוא קנה פירות או ירקות שנקרא עליהם שם מעשר עני. אולם, אדם הקונה את כל התערובת וידוע לו שהפרישו ממנה תרו"מ אך לא נתנו את מעשר העני לעניים - חייב הקונה לתת את שווי מעשר העני לעניים ויתבע מהמוכר את כספו.

2. כשיש ספק מה הן שנות המעשר, למשל, בפירות כמו שסק, אפרסק וכדומה (שהחנטה שלהם בחודשים שבט - אדר ויש ספק אם דינם כדין מעשר שני או כדין מעשר עני) - יפריש בדרך של תנאי כפי שמוזכר ב'נוסח' ואינו חייב לתת מעשר עני.⁹ אולם, אם יש תערובת שוודאי מצויים בה גם אפרסקים או שסק שחנטו בשנה השישית לאחר טו בשבט - חייב לתת מעשר עני מכל התערובת.

3. בפירות הדר¹⁰ - יפריש בדרך של תנאי כפי שמוזכר ב'נוסח'. פירות שנקטפו בשנה השישית לאחר טו בשבט עדיף לתת את מעשר העני, אך טוב יותר לתת אותו דרך 'מכירי עניים' ('בית האוצר') ולהתנות עם העני, שאם פירות שנקטפו בשנה השישית לאחר טו בשבט חייבים במעשר עני הרי הם נתונים לו אז, ואם פירות שיקטפו בשנה הבאה חייבים במעשר עני - הרי הם נתונים לו בשנה שלאחר מכן.¹¹

5 שכן 'המוציא מחברו - עליו הראיה'.
6 על פי חולין קלד ע"א "ספק לקט לקט" ועי' 'אמונת עתיך 33' (תש"ס) עמ' 17-26; שם עמ' 28-32; שם עמ' 16-12; וע"ע 'אמונת עתיך 88' (תשע"א), עמ' 16-32.
7 עי' 'אמונת עתיך 33' (תש"ס), עמ' 25.
8 כיום (בשנת תשע"ד) מי שקונה ברשתות שיווק, אינו צריך לתת מעשר עני, כי לרוב דואגים להפרשת תרומות ומעשרות במחסן המרכזי.
9 '9/100... הרי הם מעשר שני, ואם הפירות חייבים במעשר עני - הרי הם מעשר עני'. עי' אמונת עתיך 35, עמ' 13.
10 בפירות הדר יש ספק הלכתי אם הולכים אחר לקיטה וכל הפירות הנקטפים מט"ו בשבט תשע"ד חייבים במעשר עני או הולכים אחר חנטה ורק פירות שחנטו מט"ו בשבט תשע"ד חייבים במעשר עני.
11 שו"ת 'מנחת יצחק' ח"ח, סי' עב אות ד; 'אמונת עתיך', שם עמ' 14.

4. יבול שגדל בתחום עולי מצרים פטור מנתינת מעשר עני. אך כשמדובר בדגן, תירוש ויצהר (קמח, יין ושמן זית) - חייבים בנתינה.¹²

ז. ההגדרה של עני בימינו, נקבעת על פי הצרכים שלו ושל בני משפחתו למשך שנה. אדם שיש לו סכום כסף שמספיק למחייתו ולמחיית בני משפחתו למשך שנה, אינו עני. לחלופין, אם יש לאדם שכר עבודה מובטח שמספיק למחייתו כנ"ל, הוא אינו עני. כדי לדעת מהו שכר עבודה מינימאלי אפשר להשתמש בקריטריון של 'שכר המינימום' הנהוג במשק (כולל זכאות "הבטחת הכנסה" - הנגזרת מצרכי המשפחה).¹³ אם אין לו את כל אלה - הריהו עני.¹⁴

ח. קיום מצוות נתינת מעשר עני היא דווקא כשנותנים את הפירות עצמם לעניים ולכתחילה, אין יוצאים ידי חובה בנתינת כסף כתמורה לפירות.¹⁵

ט. כאמור, צריך לתת את הפירות מעשר העני דווקא לעני, אך קשה למצוא עני בכל פעם שמפרישים תרומות ומעשרות. לפיכך, הדרך הנוחה והטובה ביותר לקיים את מצוות הנתינה, היא על ידי הלוואה מראש לעני קבוע ('מכירי עניים') בסכום משוער של שווי פירות שיהיו בבעלותו בשנת מעשר עני הקרובה וכן נוהגים ב'בית האוצר' שליד מכן "התורה והארץ". בדרך זו, הפירות מעשר העני נקנים לעני כבר בשעת 'קריאת שם' והעני נותן למלווה רשות ליהנות מן הפירות תמורת קיזוז הלוואה שהלווה לו מראש.

12 לגבי פירות וירקות, חיוב ההפרשה בגבולות עולי מצרים הוא מספק ולכן פטור מן הנתינה. אך לגבי דגן תירוש ויצהר, שנהוג לברך, יתכן שהוכרע הספק וחייב בנתינה; ועי' 'אמונת עתיד' שם, עמ' 15 והערות 15-16.
13 4300 ש' לחודש (שנת התשע"ג).
14 כך פסק הראשון לציון הרה"ג מרדכי אליהו זצ"ל, 'גדר עני למעשר עני', 'התורה והארץ' ב', עמ' 41-47; ע"ע שם, עמ' 105-114; ע"ע 'אמונת עתיד' 90' (תשע"א), עמ' 31-35.
15 כדעת מהר"י קורקוס, מובא ב'תשובות הרדב"ז' ח"א, סי' שמ; ואף הרדב"ז לא התיר אלא בשעת הדחק; וכפי שפסק השו"ע (יו"ד סי' סא סע' י) לגבי 'זרע לחיים וקיבה', שרק "אם שם כהן מעלה אותם בדמים", וע"ע 'התורה והארץ' ב', עמ' 73-75, ועי' 'אמונת עתיד' 93' (תשע"ב) עמ' 40-46.

